

ואכלת ושבעת

וְאָכַלְתָּ וּשְׂבַעְתָּ וּבְרַכְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטְּבָה אֲשֶׁר נָתַן לְךָ: (דברים ח י.)¹

וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדֶךָ לְבַהֲמֹתֶיךָ וְאָכַלְתָּ וּשְׂבַעְתָּ: (דברים יא טו.)²

וּבְתֵימֵי מְלֵאִים כָּל טוֹב אֲשֶׁר לֹא מְלֵאֲתָ וּבִרְתֵי חֲצוֹנִיִּים אֲשֶׁר לֹא חֲצַבְתָּ כְּרָמִים וְזֵיתִים אֲשֶׁר לֹא נִטְעַתָּ וְאָכַלְתָּ וּשְׂבַעְתָּ: (דברים ה יא.)³

מסכת גיטין דף סב עמוד א

אמרי ליה: ליטעום מר מידי, אמר להו: הכי אמר רב יהודה אמר רב: אסור לו לאדם שיטעום כלום עד שיתן מאכל לבהמתו, שנאמר: "ונתתי עשב בשדך לבהמתך", והדר: "ואכלת ושבעת" (דברים יא טו.)⁴

מסכת ברכות דף מ עמוד א

אמר רב: טול ברוך, טול ברוך - אינו צריך לברך, הבא מלח, הבא לפתן - צריך לברך; ורבי יוחנן אמר: אפילו "הביאו מלח, הביאו לפתן" - נמי אינו צריך לברך; גביל לתורי גביל לתורי - צריך לברך; ורב ששת אמר: אפילו גביל לתורי נמי אינו צריך לברך, דאמר רב יהודה אמר רב: אסור לאדם שיאכל קודם שיתן מאכל לבהמתו, שנאמר: "ונתתי עשב בשדך לבהמתך", והדר: "ואכלת ושבעת" (דברים יא טו.)⁵

ספרי דברים פרשת עקב פסקא מג סימן טו

"ונתתי עשב בשדך לבהמתך", שלא תהא מצטער למדברות. אתה אומר שלא תהא מצטער למדברות, או אינו אלא "ונתתי עשב בשדך לבהמתך" כמשמעו? תלמוד לומר: "ואכלת ושבעת". הא מה אני מקיים "ונתתי עשב בשדך לבהמתך"? שלא תהא מצטער למדברות.⁶ רבי יהודה בן בבא אומר: ונתתי עשב בשדך לבהמתך בין

¹ מחד גיסא פסוק זה חותם את ברכת הארץ שבפסוקים שלפניו: "כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים עינת ותהמת יצאים בבקעה ובהר: ארץ חטה ושערה ונפון ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש: ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם לא תחסר לל בה". מאידך גיסא, מיד אחריו בא החשש מהאכילה והשביעה ובאה האזהרה: "השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך ... פן תאכל ושבעת ובתים טבים תבנה ושבת: ויבקרך וצאנך ירבינו וקסף וזהב ירבה לך וכל אשר לך ירבה: ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים". השובע הוא ברכה שחשש בצינדה.

² גם פסוק זה עומד בתווך. מחד גיסא, האכילה והשביעה מסמלת את הטוב הצפוי לעושי הטוב: "והיה אם שמע תשמעו אל מצותי ... ונתתי יורה ומלקוש ואספת דגנך ותירשך ויצהרך". ומאידך גיסא, שוב אזהרה צמודה: "השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם וצבדתם אלהים אחרים וכו'".

³ כל הפסוקים שהבאנו עד כאן הם מהפרשה שלנו. אך הנושא מופיע כבר בפרשה ואתחנן הקודמת וגם שם מלווה באזהרה: "השמר לך פן תשכח את ה' אשר הוציאך מארץ מצרים מבית עבדים". כמו כן חוזר הביטוי ומופיע גם בסוף הפרשה, בפרשת וילך: "כי אביאנו אל האדמה אשר נשבעתי לאבותי זבת חלב ודבש ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים ועבדום ונאצונו והפר את ברית" (דברים לא כ). כך או כך, הביטוי "אכל ושבע" הוא אופייני אם לא ייחודי לספר דברים ויותר מכל מצוי בפרשתנו. נשתדל לראות לא רק את השלילה והחשש שבו, אלא גם את הברכה והחיוב.

⁴ נראה לנו שדרשת הפסוק פשוטה מובנת מעצמה, אבל מי שחפץ בפירושו, הנה דברי אבודרהם בברכת הלחם, זימון, ברכת המזון: "כמו שהקב"ה מזמן ומכין מזון הבריות תחילה דהיינו עשב, והדר מבשל אותו לצורך האדם, כמו כן צריך כל אדם לעשות בביתו". ההקשר הרחב יותר של הגמרא שם הוא הסיפור על רב הונא ורב חסדא שישבו (ואכלו כן נראה מהמשך הסיפור ומן הסתם גם דברו בדברי תורה) ועבר לידם גניבא (דמות מיוחדת ו"צבעונית" המופיעה מספר מקומות בתלמוד ובמדרשים. ראה קהלת רבה ה א המשל שלו על השועל שנכנס לכרם רעב ויצא ממנו רעב וגניבא עצמו סופו שיצא בקולר, היינו נתפס לעבודת המלך, ואף הוצא להורג ע"י השלטונות הרומים והוריש את נכסיו כמצווה מחמת מיתה (גיטין סה ב, גיטין ז ע"א)). רב הונא ורב חסדא דנים אם לקום לכבודו של גניבא משום שהוא תלמיד חכם, או לא לקום, בשל המריבות והמחלוקות שהוא מעורר מפעם לפעם. סוף דבר שהוא מקדים ומברך אותם, חולק להם כבוד ונכנס איתם בדברי חכמה ותורה. והם מצידם מזמינים אותו להצטרף לסעודתם ו"לטעום משהו" והוא עונה להם שאינו יכול משום שעדיין לא האכיל את בהמתו.

⁵ הגמרא דנה שם בדיני הפסק בין בצינת הפת (והברכה כמובן) ובין אכילת הפת. אילו פעולות נחשבות כהיסח הדעת ויש לחזור ולברך ואילו לא, כגון שהגיש את הפת לחברו ואמר לו: טול ברוך (שאינו נחשב להפסק), או אמר לבני ביתו הביאו מלח (שרב סבור שזה הפסק ור' יוחנן סבור שאין זה הפסק). ואם ציווה לבני ביתו שיתנו את האוכל לשוורים, לבעלי החיות שבמשקו, שלכאורה זה איננו מענייני הסעודה, גם על כגון זה אומר רב ששת שאין זה הפסק משום שאדם מצווה להאכיל את בהמתו לפני שיאכל בעצמו! וכלשון הרא"ש ברכות פרק ו סימן כב להלכה: כל הנך "מילי דסעודה הוא ולא חשיב הפסק". עוד על מאמרו של רב יהודה אמר רב ראה פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) דברים פרשת עקב דף יג עמוד ב: "אמר רב יהודה אמר רב: אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיתפלל ואסור לאדם שיטעום כלום קודם שיתן מאכל לבהמתו, שנאמר: ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת". ארוחת הבוקר היא דבר חשוב מאד (בבא מציעא קז ע"ב, פסחים קיב ע"א), אבל רק אחרי עבודת ה' ועבודת משק החי.

⁶ מדרש זה דורש ביאור. לנו נראה לפרשו שמדובר כאן על השפע, על "כדי שביעה" שנראה להלן. יכולה להיות ברכה בשדה לבהמה ולאדם מכל אשר במשקו, ברכה של קיום בסיסי אבל לא של שובע. השדה ייתן את יבולו, אבל אם תרצה להשביע את הבהמה תצטרך לטרוח למדברות, לשדות הפתוחים ולהביא משם מזון כדי שביעת הבהמה שממנה נגזרת גם שביעת האדם. (ראה גמרא ביצה מ ע"א לגבי בהמות מדבריות שיוצאות לשדות הרחוקים, לאפר, מפסח ועד הגשם הראשון; מול בהמות ביינות שרועות ביום

התחומים.⁷ ר' שמעון בן יוחי אומר: ונתתי עשב בשדך לבהמתך שתהא גוֹזֵז ומשליך לפני בהמתך כל ימות הגשמים, ואתה מונע ידך ממנה קודם לקציר שלשים יום והיא עושה ואינה פוחתת מדגנה.⁸ רבי אומר: "ונתתי עשב בשדך לבהמתך" - זה פשתן; וכן הוא אומר: "מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבודת האדם להוציא לחם מן הארץ" (תהלים קד יד).⁹

"ואכלת ושבעת" - סימן טוב לאדם כשבהמתו אוכלת ושבעה, וכן הוא אומר: "יודע צדיק נפש בהמתו" (משלי יב ו). דבר אחר: ואכלת ושבעת, כשבהמתך אוכלת ושבעה עובדת בכח האדמה, שנאמר: "ורב תבואות בכוח שור" (משלי יד ד).¹¹ דבר אחר: ואכלת ושבעת מן הולדות; אף על פי שאין ראייה לדבר, זכר לדבר: "ובאו ורנו במרום ציון ונהרו אל טוב ה' על דגן ועל תירוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר וכו' " (ירמיה לא יא).¹²

רמב"ם הלכות עבדים פרק ט הלכה ח

מותר לעבוד בעבד כנעני בפרך.¹³ ואף על פי שהדין כך, מידת חסידות ודרכי חכמה שיהיה אדם רחמן ורודף צדק ולא יכביד עולו על עבדו ולא יצַר לו, ויאכילו וישקוהו מכל מאכל ומכל משתה. חכמים הראשונים היו נותנים לעבד מכל תבשיל ותבשיל שהיו אוכלין, ומקדימין מזון הבהמות והעבדים לסעודת עצמן, הרי הוא אומר: "כעיני עבדים אל יד אדוניהם כעיני שפחה אל יד גבירתה" (תהלים קכג ב).¹⁴

רמב"ן פרשת עקב, דברים יא טו¹⁵

מחוץ לתחום, ובאות ולנות בתוך התחום). שואל הדרשן: אולי באמת ונתתי עשב בשדך לבהמתך כמשמעו, היינו רק מה שיש בשדך, כמה שיש? עונים לו ב"תלמוד לומר" מהחצי השני של הפסוק: "ואכלת ושבעת" - מקיש מהאדם לבהמה. כמו שלאדם יהיה כדי שביעה ממשק ביתו ולא יצטרך להשלים בציד, כך גם לבהמה. והרי לנו תלות הדדית בין האדם לבהמה, לא רק בעצם האכילה ולא רק בקדימות הבהמה, אלא גם בברכה של כדי שביעה, שמן התורה, זהו עיקר חיוב הברכה: "ואכלת ושבעת וברכת". כך נראה לנו לפרש שמוע פירושים אחרים: הערות, הסכמות, התנגדויות וכו'.

⁷⁷ כפשוטו הוא בשטחים הפתוחים שבין העיירות שאינם שייכים לבעלים מסוימים ועדיין אינם המדבריות המרוחקים, מה שמכונה "אפר". ראה תוספתא ביצה ד יא: "אילו הן מדבריות, אילו היוצאות בפסח ונכנסות ברביעה. ביינות אילו שָׁלְנוּ בתוך התחום". הדיון שם הוא לגבי היתר או איסור שחיטה של בהמות אלה ביום טוב.

⁸ הברכה והעושר החקלאי מתבטאים בגידול שבמהלך החורף חותכים ממנו ומאכלים לבהמה ומפסיקים שלושים יום קודם עונת הקציר ועדיין הוא מצמיח תבואה לאדם. נראה שמדובר בחיטה של ימי המשנה והתלמוד, או שעורה או אולי אפילו דורה ששימשו הן למאכל בהמה והן למאכל אדם. נשמח לשמוע דעתם של המומחים. עכ"פ, נראה שרשב"י אשר תובע להקדיש את כל הזמן ללימוד תורה ודורש את ואספת דגנך¹¹ לגנאי, מגלה כאן בקיאות רבה בעולם החקלאי ועבודת האדמה. ראה דברינו [ואספת דגנך](#) בפרשה זו.

⁹ לא זכינו להביא את עניני הפשתן כאן, לבהמה ולאדם (?), כדבעי ונשמח לקבל תגובות והארות. במהדורת פינקלשטיין הוא מסביר ראשית שלרבי יהודה הנשיא היו עסקי פשתן מרובים כמבואר בירושלמי מסכת מעשר שני. לעצם העניין הוא מסביר את דברי רבי כך: "שאף אם תזרע שדך פשתן שהוא ראוי לבהמה קצת, אם תזרע אח"כ תבואה: ואכלת ושבעת, אף שדך הפשתן להכחיש השדה". שבד"כ לא זורעים תבואה אחרי פשתן. או, כפי שמציע פרופ' ברוך רובין, שתספיק לזרוע פשתן שהוא גידול קיץ ומייבש את הקרקע ועדיין להספיק לזרוע את חיתת החורף וירדו גשמים טובים להצמיחה ולגדלה. ונראה שעדיין דברי רבי צריכים ביאור טוב.

¹⁰ שהאדם, הצדיק בפרט, זוכר מתי בהמתו רעבה וזקוקה למאכל ושתייה. פסוק זה נדרש בפנים דרשוניות רבות כגון במעשה רחל שהמתנה שנים רבות לעקיבא (נדרים נ א, בדברינו [הנשים הממתנינות](#) במיוחדים) או איסור זביחת שור ובנו ביום אחד (ויקרא רבה כז יא, דברינו [אותו ואת בנו](#) בפרשת אמור) ועוד. וכאן נראה שהוא הקרוב ביותר לפשט כפי שמבאר בדעת מקרא: "הצדיק מכיר את נפש בהמתו, משאלותיה וצרכיה ודואג למחסורה".

¹¹ כפשוטו, השור הוא הטרקטור של ימינו, הוא כח העבודה המרכזי של המשק החקלאי בתקופת חז"ל. ראה פירוש רש"י על דברי ר' יוסי בגמרא שבת קיח ע"ב: "מימי לא קריתי לאשתי אשתי ולשורי שורי, אלא: לאשתי ביתי, ולשורי שדי". מפרש רש"י: "ולשורי שדי - שהוא עיקר של שדה, דכתיב: ורב תבואות בכח שור (משלי יד)". לעומתו ראה הדרשה בגמרא סנהדרין מב ע"א: "כי בתחבולות תעשה לך מלחמה. אמר רבי אחא בר חנינא אמר רבי אסי אמר רבי יוחנן: במי אתה מוצא מלחמתה של תורה - במי שיש בידו חבילות של משנה, קרי רבי יוסף אנפשיה: ורב - תבואות בכח שור". השור משמש גם כסמל של ההתמדה בתורה וידיעת המשניות!¹² נטלנו רשות להמשיך את הפסוק: "ועל בני צאן ובקר" - אלה הוולדות. המשניות הדורות בבהמה היא סימן ברכה להמשניות האדם.

¹³ שהדין לא לרדות בפרך בעבד הוא מעיקרו לגבי עבד עברי, ככתוב פעמיים בפרשת בהר, ויקרא פרק מג. גם לא לעבוד בו "עבודת עבד" ולא עוֹד, אלא לתת לו תנאים משופרים כפי שמתארת הגמרא בקידושין כ ע"א ומסכמת בכלל: "כל הקונה עבד עברי, כקונה אדון לעצמו". אבל כאן מדובר בעבד כנעני בו הדין שונה.

¹⁴ נעשה אתנחתא קלה ונפתח סוגריים בנושא קרוב של זכות אכילת העבד לפני אדונו. את הקישור הזה אנחנו חייבים לכסף משנה (ר' יוסף קארו מחבר הבית יוסף והשולחן הערוך, טולדו ספרד 1488 - צפת 1575), אשר בפירושו להלכה זו ברמב"ם, מביא סמך מהגמרא בכתובות סא ע"א המספרת על שני החכמים, אבוב בר איה ומונימין בר איה, שאחד היה מקדים ומאכיל את השמש שלו והשני לא. הראשון זכה לגילוי אליהו והשני לא. וכמו כן, הוא מביא את הגמרא בבא קמא שהבאנו לעיל: "אסור לאדם שיטעום כלום עד שיתן מאכל לבהמתו, שנאמר: ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת". ועכ"פ, נראה מלשונו של הרמב"ם שאין בזה איסור ממש, אלא רק מידת חסידות (ודרכי חכמה!), הגם שחז"ל נקטו בלשון: "אסור לאדם שיטעום כלום עד שיתן לבהמתו". ופשיטא שאם יאכל משהו קודם ויהיה לו כח לצאת ולתת לבהמות לאכול, ודאי שיעשה כך. הכוונה, כך נראה, היא לשיבה בסעודה של שביעה: "ואכלת ושבעת". ובכך אנחנו סוגרים את הסוגריים וחוזרים לנושא שלנו.

¹⁵ חזרנו אל הפסוק שלנו והפעם אל פרשני המקרא. יש לשים לב שאנחנו עדיין בפסוק השני שהבאנו בראש דברינו, הלקוח מהפרשה השנייה של קריאת שמע: "וְנָתַתִּי מִטֶּר אֲרָצְכֶם בְּעֵתוֹ יִרְגָה וּמִלְקוֹשׁ וְאִסְפַּת דְּגָנְךָ וְתִירְשֶׁךָ וְיִצְהַרְךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשַׂדְךָ לְבִהֵמָתְךָ וְאָכְלָתָ וְשָׂבְעָתָ". אזכור ההקשר הרחב שמסביב לביטוי: "ואכלת ושבעת" חשוב להבנת גישת הפרשנים שנראה (כולם דרך הרמב"ן).

ואכלת ושבעת - הרי זו ברכה אחרת, שתהא ברכה מצויה בפת שבתוך מעיך ואכלת ושבעת, לשון רש"י¹⁶. ורבי אברהם אמר: ואכלת ושבעת - שב אל דגנך תירושך ויצהרך, לא אל הקרוב שהוא עשב בשדך¹⁷. והנכון בעיני שהוא שב אל הכל, ואכלת ושבעת דגן ותירוש ויצהר וגם בני צאן ובקר. ובספרי (עקב טו) ואכלת ושבעת, כשבהמתך אוכלת ושבעת עובדת האדמה, וכן הוא אומר (משלי יד ד) ורב תבואות בכח שור וכו'. דבר אחר: מן הולדות, אף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר שנאמר (ירמיה לא יא) ובאו ורננו במרום ציון ונהרו אל טוב ה' על דגן ועל תירוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר וגו', וזהו הנכון¹⁸.

מסכת ברכות דף מח עמוד ב

תנו רבנן: מנין לברכת המזון מן התורה? שנאמר: ואכלת ושבעת וברכת (דברים ח י) - זו ברכת הזן, את ה' אלהיך - זו ברכת הזימון, על הארץ - זו ברכת הארץ, הטובה - זו בונה ירושלים, ... אשר נתן לך - זו הטוב והמטיב. אין לי אלא לאחריו, לפניו מנין? אמרת קל וחומר, כשהוא שֶׁבַע מברך - כשהוא רָעַב לא כל שכן?¹⁹

מסכת ברכות דף כ עמוד ב

דרש רב עזירא, זמנין אמר לה משמיה דרבי אמי וזמנין אמר לה משמיה דרבי אסי: אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: ריבוננו של עולם, כתוב בתורתך: "אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד" (דברים י יז), והלא אתה נושא פנים לישראל, דכתיב: "ישא ה' פניו אליך" (במדבר ו כו). אמר להם: וכי לא אשא פנים לישראל? שכתבתי להם בתורה: "ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך" (דברים ח י), והם מדקדקים על עצמם עד כזית ועד כביצה²⁰.

ספרי דברים פרשת עקב פסקא מג

"ואכלת ושבעת ... הישמרו לכם פן יפתה לבבכם". אמר להם: היזהרו שמא תמרדו בַּמָּקוֹם, שאין אדם מורד במקום אלא מתוך שובע, שנאמר: "פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת, ובקרך וצאנך ירביון וכסף וזהב ירבה לך" (דברים ח יב-יג). מהו אומר? "ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך" (דברים ח יד). כיוצא בו אתה אומר: "כי אביאנו אל האדמה אשר נשבעתי לאבותינו זבת חלב ודבש". מהו אומר? "ופנה אל אלהים אחרים" (דברים לא כ). כיוצא בו אתה אומר: "וישב העם לאכול ושתה" (שמות לב ו), מהו אומר? "עשו להם עגל מסכה" (שמות לב ח). וכן אתה מוצא באנשי דור המבול שלא מרדו במקום אלא מתוך שובע. מה נאמר בהם: "בתיהם שלום מפתח וכו' שורו עבר וגו' ישלחו כצאן עויליהם וגו' יבלו בטוב ימיהם וגו' " (איוב כא ט - יג), היא גרמה להם:

¹⁶ ואכלת ושבעת, אומר רש"י איננה ההבטחה והתוצאה של כל הברכות הקודמות, של השפע החקלאי, אלא היא עצמה ברכה. שתהיה שביעה באכילה. שתהיה אכילה מבורכת ומשביעה. כמעט אמרנו: ואכלת ושבעת ובוֹרְכָת.

¹⁷ האדם איננו אוכל את עשב השדה, לפיכך, "ואכלת ושבעת" מתקשר לפסק הקודם: "ואספת דגנך, תירושך ויצהרך".

¹⁸ רמב"ן מצטט את הספרי שראינו לעיל (רק את החצי השני), רואה בו הסבר פשוט של המקרא (לפעמים המדרש הוא גם פשוט ...) ונעזר בו לדחות את פירושי רש"י ואבן עזרא. אין להפריד בין יבול הארץ המיועד לאדם וזה המיועד למשק החי, אומר רמב"ן. הכל שב אל הכל, הכל בונה ומקיים את ואכלת ושבעת וזהו הנכון". ואנו נזכרים, משום מה, בתמונת ראי הפוכה של חסר ומחסור: "אמר רבי יהושע בן לוי: בשעה שאמר הקב"ה לאדם: וקוץ ודרדר תצמיח לך, זלגו עיניו דמעות. אמר לפניו: רבוננו של עולם, אני וחמורי נאכל באבוס אחד? כיון שאמר לו: בזיעת אפך תאכל לחם - נתקררה דעתו. אמר ר' שמעון בן לקיש: אשרינו אם עמדנו בראשונה, ועדיין לא פלטינו מינה, דקא אכלינו עיסבי דדברא" (פסחים קיח ע"א). וכאן ההפך, לברכה, עשב השדה לבהמה מקיים את ואכלת ושבעת לאדם.

¹⁹ ראה דברינו [ברכת המזון](#) בפרשת מסעי ושם הראינו שלצד הדרשה על ההתפתחות "ההיסטורית" של ברכת המזון, הפסוק שלנו: "ואכלת ושבעת וברכת" הוא המקור ההלכתי לברכת המזון שמכל ברכות הנהנין, היא הברכה היחידה שהיא מן התורה. השווה תנו רבנן זה עם תוספתא מסכת ברכות (ליברמן) פרק ו הלכה א: "ברכת הזימון מן התורה שנאמר: ואכלת ושבעת - וברכת זו ברכת הזימון. את ה' אלהיך זו ברכה ראשונה. על הארץ זו ברכת הארץ. הטובה זו ירושלים ... אשר נתן לך ה' זו הטוב והמטיב. מניין שכשם שאתה מברך לאחריו כך מברך לפניו? תלמוד לומר: אשר נתן לך - משעה שנתן לך". שים לב להבדל לגבי מקור הזימון ולגבי הנימוק מדוע מברכים גם לפני המזון ולא רק לאחריו.

²⁰ התשובה למלאכי השרת היא שעם ישראל מברך על מזונו גם הדל והמועט, גם בימים של מצוקה, גם כאשר מהתורה הוא פטור מברכת המזון בסעודה שאין בה כדי שביעה - זו הסיבה לנשיאת פנים לעם ישראל: "מאחר שהם עושים לפנים משורת הדין, אף הם ראויים לנשיאת פנים" (שטיינזלץ). אין ספק שדרשה זו משקפת מציאות כלכלית קשה של דור הדרשן. ראה שוב דרשת ריש לקיש שהבאנו בהערה 18 לעיל: "אשרינו אם עמדנו בראשונה, ועדיין לא פלטינו מינה, דקא אכלינו עיסבי דדברא" - הלוואי שהיינו בגזרת אדם הראשון ואוכלים את עשב השדה כבהמה. ולגבי הדעה המקובלת שברכת המזון היא מן התורה רק אם אכל לשובע, ראה מסכת כלה רבתי ד יא: "אם הטיבך מעט יהי בעיניך הרבה, וצריך אתה ליתן הודאה שספונך והטיבו לך ... ומנא לן דאף על גב דלא שבע מיחייב? דכתיב: תן לעם ויאכלו, וכתיב ויתן לפניהם, ויאכלו ויתירו; כדבר ה' - ברכה". מדובר במעשה הנס של אלישע בעשרים לחם השעורים שנתן לפני מאה איש שאכלו והותירו כדבר ה' (מלכים ב פרק ד). הדרשן לומד, משום מה, שהותירו הוא שלא שבעו, אולי השאירו למחר. ראה גם אצל רות (ב יד): "וַתֵּאָכֵל וַתִּשְׂבַּע וַתִּתֵּר". "וכדבר ה'" היינו שברכו. ואנו מפיטים: "[צור משלו אכלנו ברכו אמוני שבענו והותרנו פדבר ה'](#)".

"ויאמרו לאל סור ממנו, מה שדי כי נעבדנו וגו' " (איוב כא יד – טו). אמרו: טפה אחת של גשמים היא אין אנו צריכים לו: "ואיד יעלה מן הארץ" (בראשית ב ו).²¹

שבת שלום
מחלקי המים

²¹ ראה במדרש שם רשימת כל הדורות שמרדו מרוב גאווה והרגשת "כוחי עוצם ידי". ובילקוט שמעוני פרשת עקב רמז תתנא: "כל מקום שאתה מוצא אכילה ושביעה שם אתה מוצא אזהרה. בשמע ישראל כתיב ואכלת ושבעת השמרו לכם פן יפתה לבבכם, וכן במקום אחר ואכלת ושבעת השמר לך פן תשכח, אף כאן ... פן תאכל ושבעת וגו' ורם לבבך ושכחת". החשש שעושר כלכלי יביא לידי גאווה והשחתה תמיד קיים. ולפיכך אנו מתפללים שיתקיימו בנו דברי הנביא יואל (פרק ב): "ומלאו הגרנות בך והשיקו הקבבים תירוש ויצהר ... ואכלתם אכול ושבוע והללתם את שם ה' אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא ולא יבשו עמי לעולם: